

Koettu vaikuttavuus opiskelijan itsearvioinnin kohteena

Timo Tuomisto

Nopeasti muuttuva yhteiskunta on kohdistanut odotuksiansa koulutukseen. Tärkeänä nähdään se, mitkä ovat ne tiedot ja opetuksen muodot, jotka mahdollisimman hyvin edistäisivät nopean muutoksen hallintaa niin yksilön kuin koko yhteiskunnankin kannalta.

Koulun kehittämisessä on alettu puhua koulun sisäisestä kehittämisestä, jonka keskiössä on yksittäinen, itseään uudistava koulu. Koulun kehittämistyö tapahtuu kuitenkin hitain askelin. Opettajia kouluttamalla ja resursseja lisäämällä ei koulun toiminnassa näytä tapahtuvan nopeita ja suuria muutoksia. Erityisesti opettajien ja oppilaiden väliset valta- ja vuorovaikutussuhteet näyttävät muuttuvan varsin hitaasti. Voi olla, että muutoksen hitauden yhtenä syynä on pitkään vallinnut tiedonkäsitys, jolle on ollut tyypillistä tiedon pinnallisuus, passiivisuus, staattisuus, kriittisyyden puute ja käsitteellinen epämääräisyys.

Kohti laaja-alaisempaa arviointikulttuuria

Aiemmin koulun vaikuttavuuden arviointi merkitsi lähinnä oppilasarvostelua, jolloin annettu todistus kuvasi myös sitä, miten koulun toiminta on vaikuttanut opiskelijaan. Tällainen arviointi perustui lähinnä tavoitearviointiin, jolla on uskottu olevan myös huomattava ennustearvo, vaikka menestyminen kokeissa ei aina ole ollutkaan tae asian syvällisestä omaksumisesta.

Perinteinen tavoitearviointi on saanut osakseen kritiikkiä. On kysytty, miten päästään monista ja ristiriitaisista tavoitteista yksimielisyyteen ja miten eritasoiset tavoitteet voidaan priorisoida? Ehkä ankarin tavoitearviointiin kohdistunut kritiikki on siinä, että arvioija ei huomaa niitä kohteen suotuisia tai epäsuotuisia tuotoksia, joita ei ole kirjattu tavoitteisiin. Tavoitetietoisuus sulkee arvioijan aivan kuin häkkiin, mikä saa hänet löytämään sen, mitä etsiikin. Vaikuttavalla koululla ja koulutuksella täytyy kuitenkin olla läheinen yhteys hyväksytyihin koulutuspoliittisiin tavoitteisiin. Keskeinen käytännön arviointitoimintaan liittyvä kysymys onkin, miten valtakunnalliset koulutuspoliittiset tavoitteet, yksittäisen koulun tavoitteet ja oppilaan näkökulma voisivat kohdata toisensa.

Nykyisin koulutuksen arviointi integroidaan koulun kokonaisvaltaiseen kehittämiseen. Vaikkei arviointi sinänsä lisää koulun vaikuttavuutta vaan sen pohjalta tehdyt johtopäätökset ja niiden toteuttaminen, arvioinnin uskotaan edistävän hyvää opetusta ja hyvää oppimista.

Oppilaslähtöisen koulun vaikuttavuustutkimuksessa on huomattu, että oppilaiden koulusaavutuksia selittivät muutkin tekijät kuin sosio-ekonomiset taustat ja oppilaiden kyvykkyys. Olennaisena tärkeiksi ovat nousseet opetusmenetelmät, ilmapiiri sekä ohjaus- ja tukitoiminta.

Vaikuttavuuden käsite

Opetushallituksen mukaan koulutus on vaikuttavaa silloin, kun sen tuottamat valmiudet laadullisesti ja määrällisesti edistävät sekä yksilön henkistä että yhteiskunnan, kulttuurin ja työelämän kehitystä. Koulutuksella on myönteinen vaikutus silloin, kun se edistää suotuisaa persoonallisuuden kehitystä ja terveen itsetunnon muotoutumista. Yksilötason kasvatuksellisten vaikutusten arvioinnissa selvitetään, miten persoonallisuuden kehittyminen on edistynyt opiskelun aikana. Toisaalta, yksilötason vaikutuksia arvioidaan myös oppimistulosten perusteella kysyttäessä kuinka moni pääsi asetettuihin tuloksiin missäkin aineessa ja millaisin arvosanoin. Tällöin arvioidaan sekä määrällisiä että laadullisia vaikutuksia.

Vaikuttavuus käsitteenä on moni-ilmeinen. Sen uskotaan syntyvän yhteisestä ponnistelusta saavuttaa jotain. Sen ydin on usein sitoutumisessa. Työhönsä sitoutuneet ja työtään arvostavat opettajat saavat parhaat tulokset, vaikka käytännön arkitilanteissa on vaikea erottaa, mistä tulokset syntyvät. Yhteiskunnassamme tarvittaisiinkin enemmän keskustelua siitä, miten arvioinnin kautta vaikutetaan. Tällaiset keskustelut ovat kommunikatiivisia tilanteita, joissa uskalletaan kyseenalaistaa asioita, ja joihin kutsutaan kumppaneita mukaan kehittämään koulua. Vaikuttava koulu syntyy, kun monet voimat liittyvät yhteen. Ketjun vahvuus on se, mikä on sen heikoin lenkki. Kun löydetään se tai ne kohdat, voimme sen kautta vahvistaa kokonaisuutta ja luoda vaikuttavuutta.

Koulun vaikuttavuutta koskevan tutkimustoiminnan vilkastuminen on tuonut esille "school effectiveness" -käsitteen, johon voidaan yhdistää muun muassa vahva kasvatuksellinen johtajuus, turvallinen ja järjestyksessä oleva koulu, oppilaiden perustaitojen ja toisaalta vaativien tavoitteiden korostaminen ja niihin kannustaminen sekä koulun ja oppilaiden edistymisen säännöllinen arviointi. Vaikuttavuutta voidaankin tarkastella koulujen laaja-alaisena onnistumisena koulutustehtävässään huomioiden oppilaiden erilaisuuden ja olosuhteet, joissa he elävät.

Koettu vaikuttavuus

Opetushallituksen arviointimallin mukaan vaikuttavuuden arvioinnissa tulisi ottaa huomioon eri tahojen näkemykset tavoitteista ja niiden saavuttamisesta. Tämä merkitsee muun muassa sitä, että vaikuttavuuden määrittäjätahona voi olla myös opiskelija, jolloin erityisesti voidaan puhua koetusta vaikuttavuudesta. Jos opiskelija tuntee esimerkiksi kansanopisto-opiskelun oman elämänsä kannalta relevanttina, toisin sanoen sellaisena, että se palvelee hänen tavoitteitaan ja antaa hänelle jotain henkilökohtaisesti tärkeää, on kansanopisto-opiskelu vaikuttavaa. Koetun vaikuttavuuden lähikäsitteitä ovat opiskelun mielekkyys ja merkityksellisyys.

Oppimisen ja opiskelun subjektiivisiin arviointeihin on suhtauduttu kriittisesti. On sanottu, että ihmiset ovat varsin kykenemättömiä arvioimaan sitä, mitä he todella tarvitsevat tai mikä on heille itselleen merkityksellistä. Opiskelijoiden subjektiiviset arvioinnit kuitenkin tukevat opettajien antamaa arviointia.

Siitä huolimatta, että koulun tulosten arviointikäytännöt ovat monipuolistuneet, voi koulu edelleenkin toimia hyvin järjestelmäkeskeisesti unohtaen yksittäisen oppilaan. Joidenkin tutkijoiden mielestä Opetushallituksen arviointimallin tarjoamat keinot mittaavat kyllä koulujärjestelmän tehokkuutta, mutta jossa myös koulun koettuun vaikuttavuuteen liittyvät, oppimista ja oppilaan kasvua kuvaavat indikaattorit, ovat kuitenkin resurssien puutteesta johtuen jäämässä taka-alalle.

Sen, millä tavalla koulu suorittaa itsearviointityötä, ratkaisee koulu itse. Tärkeintä on, että arvioinnin tulokset ja perustelut tulevat koko kouluyhteisön käyttöön. Itsearviointityö voi olla hyvinkin vapaamuotoista ja epävirallista. Tällaisen arvioinnin vahvuus on siinä, että kukin arvioitsija voi kiinnittää huomionsa niihin arvioinnin tekijöihin, jotka ovat juuri hänelle ajankohtaisia ja merkittäviä. Tämän edellytyksenä on kuitenkin aktiivinen vuorovaikutus arviointityöhön osallistuvien henkilöiden välillä. Virallisemmän, määrämuotoisemman itsearvioinnin etu taas on siinä, että kouluyhteisön jäsenet voivat yhdessä kiinnittää huomiota yhteisesti sovittuihin arviointikohteisiin ongelma-alueineen ja käsitellä niitä yhdessä.

Oppilaslähtöisyys ja arvioinnin sisältö

Koulun vaikuttavuuden arvioinnissa on olennaisen tärkeää sopivan mittarin kehittäminen. Esimerkiksi vapaan sivistystyön lain piiriin kuuluvaa, kansanopistossa tapahtuvaa opiskelua arvioitaessa ei varmaankaan päästä "pintaa syvemmälle" ellei sen arvioinnissa oteta huomioon juuri vapaalle sivistystyölle ominaista oppilaslähtöisyyttä. Tärkeänä asiana tulisi olla erityisesti opiskelijoiden opistovuodelle asetettujen henkilökohtaisten tavoitteiden arviointi. Myös opiskelijoiden elämäntilanne ja tietenkin internaatin luonne oppimisympäristönä tulisi kuulua arvioinnin

sisältöalueisiin.

Alla olevassa kuviossa 1 kuvataan tässä kirjoituksessa käsiteltävän kansanopiston, Ranuan kristillisen kansanopiston, opiskelijoiden itsearviointin sisältöalueita.

Opiskelijan elämäntilanne

- Opiskelijan rooli
- Itseluottamus
- Tulevaisuuden kuva
- Arvomaailman jäsentäminen

Opiskelu/oppiminen

- Aiemmat koulukokemukset
- Motivaation edistyminen
- Henkilökohtaisten tavoitteiden saavuttaminen
- Tyytyväisyys opetukseen
- Opettajien ja opiskelijoiden välinen vuorovaikutus
- Ohjaus/tuki

KANSANOPISTO-OPISKELU JA OPISKELIJAN KOETTU VAIKUTTAVUUS

Internaattielämä

- Asuntola-elämän mielekkyys
- Pelisääntöjen tarkoituksenmukaisuus
- Vastuu yhteisistä asioista
- Oppilaskuntatoiminnan merkitys
- Opiskelijoiden keskinäinen vuorovaikutus

Muutos

- Muutostarpeen oivaltaminen

Kuvio 1. Opiskelijan itsearviointin sisältöalueet.

Kuvion 1 käsitteet ovat samalla indikaattoreita, kuvaimia. Arvioinnin kriteerinä, johon tukeutuen johtopäätökset tehdään, on opiskelutyytyväisyys opiskelijoiden itsensä kuvaamana.

Opiskelijan itsearviointi koetun vaikuttavuuden työskentelymenetelmänä

Arvioitaessa kansanopiston koettua vaikuttavuutta on opiskelijan itsearvioinnin käyttö työskentelymenetelmänä hyvin perusteltua. Opiskelijan itsearviointitoiminnan taustalla on näkemys, jonka mukaan opiskelija nähdään omaa toimintaansa arvioivana ja ohjaavana ihmisenä. Tällöin itsearviointi koetaan opiskelijoiden itseohjautuvuutena, jossa heidän valmiutensa itsenäiseen oppimiseen riippuvat siitä, miten kehittyneitä ovat heidän kognitiiviset ja metakognitiiviset kykynsä suunnitella, prosessoida ja valvoa/ohjata oppimistoimintoja sekä säädellä omia tuntemuksiaan ja omaa motivaatiotaan.

Opiskelijan itsearviointi onnistuu parhaiten silloin, kun oppilas kokee arviointitoiminnassa onnistumisen elämyksiä sekä saa arvioinnin avulla sellaista tietoa ja kokemusta, jolla on merkitystä hänen oppimisessaan ja oman elämänsä hallinnassa. Myös hyväksytyksi tuleminen koetaan tärkeäksi, vaikka oppilas ei kykenisikään arvioimaan omaa toimintaansa heti tai jos hän menestyy opinnoissaan heikosti. Suorittaessaan itsearviointia opiskelijan tulee olla vakuuttunut siitä, että arvioinnilla on vaikutuksensa niin hänen oman osaamisensa kuin myös opettajien ja oppilaitoksen toiminnan arviointiin.

Kuvion 1 käsitteiden pohjalta rakennettiin 7-portainen strukturoitu kysely. Tutkimuksen luotettavuuden lisäämiseksi opiskelijoita pyydettiin kyselyssä perustelemaan vastauksensa. Arviointi suoritettiin anonyymisti siten, että kukin opiskelija merkitsi arviopohjaan oman tunnuksensa. Kyselyn alussa arvioinnin suorittaja kertoi arvioinnin merkityksestä oppimisen ja opettamisen kehittämiskeinona. Varsinainen arviointi tapahtui kunkin linjan vastaavan opettajan johdolla. Kyselyn aineistoa täydennettiin opiskelijoiden kirjoitelmilla: Osa opiskelijoista kirjoitti kokemuksiaan kansanopisto-opiskelustaan otsakkeilla "Tänään opistossa" tai "Opistossa syksystä jouluuun ja joulusta kevääseen".

Opiskelijoiden "mielenmaisemakartat" arvioinnin välittömänä palautteena

Opiskelijan itsearvioinnista annettiin opiskelijoille välitön palaute, mielenmaisemakartta. Opiskelijoiden arviointipalautteen tarkoituksena oli havainnollisella tavalla osoittaa, "missä oppimisessa mennään". (Ks. kuvio 2.) Opiskelijoiden itsearviointiaineiston faktorianalyysissä tunnistettiin kansanopisto-opiskelijoiden tilanneorientaatioita, joiden tulkitaan kuvaavan sitä, miten eri tavoin opiskelijat toimivat oppimis- ja suoritustilanteissa. Esimerkiksi hyvin "tehtävätietoinen" opiskelija pyrkii hallitsemaan vaativatkin oppimistilanteet, kun taas "sosiaalisesti riippuva" tavoittelee

opettajan hyväksyntää ja hänelle oppiminen saa myönteisen merkityksen opettajan antaman palautteen pohjalta.

Opiskelijoiden mielenmaisemakarttojen pohjalta järjestettiin opintolinjan vastaavien opettajien johdolla keskustelut, joissa pohdittiin tulosten syitä. Myös muu opetushenkilökunta osallistui erikseen käytyyn palautekeskusteluun. Näiden keskustelujen tavoitteena on ollut osoittaa, kuinka oppiminen ja myös opettaminen muodostuvat hyvin erilaisista tekijöistä, ja kuinka näihin tekijöihin voidaan henkilökohtaisilla päätöksillä vaikuttaa.

Kuvio 2. Opiskelijan mielenmaisemakartta. Kuvioista ilmenee erään opiskelijan arviointitulos ja opintoryhmän tulos (keskiarvokuvaaja). Kuvion arviointitulos on hyvin tehtäväorientoituneen opiskelijan arviointitulos.

Itsearviointien arviointia

Opiskelijoiden mielestä heidän itsearviointitoimintansa on auttanut heitä tuntemaan itseään opiskelijoina, mutta samalla se on auttanut myös kiinnittämään huomiota opetuksen laatuun: "Itsearviointien avulla olen löytänyt paremmin omat vahvuuteni ja heikkouteni ja pystynyt paremmin satsaamaan opiskeluun. Varmaan koskaan ei tule toista mahdollisuutta yhtä syvällisesti pohtia näitä asioita opiskelun parissa. Se on tärkeä osa elämää ja opiskelua täällä." Ja: "Olen oppinut arvioimaan opiskelutyyliäni ja ahkeruuttani aivan kuin ulkopuolisen silmin. Näen itsekkin ongelmakohtani ja toivottavasti osaan käsitellä niitä oikein."

Itsearviointin kohteet vaikuttivat opiskelijoista mielenkiintoisilta, näin erityisesti opiskelijoiden elämäntilannetta, opistoon tulon syitä, odotuksia ja tavoitteita koskeva itsearviointi.

Itsearviointi ei ollut vain toteavaa vaan myöskin selvästi suuntaa antavaa, mikä tuli esille esimerkiksi siinä, ettei osa opiskelijoista ollut aiemmin tiedostanut, miten monista eri tekijöistä hyvä oppiminen ja opetus muodostuvat.

Arvioinnin seurauksena opettajat joutuivat pohtimaan mm. sitä, tarjosiko opetus riittävästi älyllisiä pohdintoja esimerkiksi hyvin tavoitesuuntautuneille opiskelijoille tai miten opetus auttoi alisuoriutuneita, joiden aikaisemmat koulukokemukset olivat varsin negatiiviset. Opettajien palautteet osoittavat selkeästi, että opettajat ovat saaneet opiskelijoiden itsearviointitoiminnasta potkua opetuksensa kehittämiseen: ”Opistomme on hyvä esimerkki oikeasta opetuksen laatuun kriittisesti(kin) suhtautuvasta asenteesta. Olen pyrkinyt aina olemaan (myös) itsekriittinen opetustani kohtaan ja nykyinen tilanne vahvistaa käsitystäni, että opiskelijaan pitää panostaa enemmän.”

Arviointitoiminta selvästikin reflektoi opettajia, ei vain suorittamaan opetuksen ”tila-arviointia”, vaan sen kautta he ovat myös löytäneet työhönsä ennakkoluulotonta asennoitumista ja uutta motivaatiota. Arviointi on auttanut opettajia kehittämään omaa osaamistaan, joten kansanopistopedagogiikan ”hyviä käytäntöjä” on varmasti tarpeen soveltaa muissakin oppilaitoksissa.